

JURNALİSTİKA

Elmira Nizami qızı Həsənova

Bakı Dövlət Universiteti

*Jurnalistika fakültəsinin Mətbuat tarixi və ideoloji iş metodları
kafedrasının doktorantı*

**AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA
ƏDALƏT VƏ HUMANİZM PRİNSİPLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə müasir dövrdə mətbuat azadlığına münasibətin dövlətlərin demokratik dəyərlərə münasibətini ifadə etməsi, cəmiyyətin siyasi fəallığından xəbər verməsi qeyd olunur. Söz azadlığı deyəndə, eyni zamanda, insanın fikirlərini yazılı, şifahi və başqa formalarda ifadə etmək, ətraf aləmə münasibətini bildirmək, bu münasibəti başqalarına çatdırmaq sərbəstliyi başa düşülür.

Açar sözlər: *azadlıq, siyasət, mətbuat, demokratiya, informasiya, tarix, mübarizə, müstəqil.*

Müasir dövrdə mətbuat azadlığına münasibət həm də dövlətlərin demokratik dəyərlərə münasibətini ifadə edir, cəmiyyətin siyasi fəallığından xəbər verir.

Söz və mətbuat azadlıqları hər bir ölkədə, ilk növbədə, insanların müstəqil düşüncə ifadə etmək arzusunu gerçəkləşdirir, cəmiyyətdə fikir müxtəlifliyinə, aşkarlığa, həqiqəti üzə çıxarmağa imkan verir. Bu azadlıqlar tam demokratik idarəetmənin qaydaya salınmasında, zorakılığa əl atmadan istənilən siyasi mübahisənin müzakirələr yolu ilə həllinə, hər bir fərdin özünüifadəsinə şərait yaradır. Söz azadlığı deyəndə, eyni zamanda, insanın fikirlərini yazılı, şifahi və başqa formalarda ifadə etmək, ətraf aləmə münasibətini bildirmək, bu münasibəti başqalarına çatdırmaq sərbəstliyi başa düşülür. Azad söz, müstəqil fikir uğrunda mübarizə bəşər sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş Azərbaycan xalqının tarixində də mühüm yer tutur. Sözü daim həssas yanaşaraq ona böyük dəyər verən, ucalığını, saflığını, müqəddəsliyini əməli fəaliyyəti ilə qoruyub saxlamağa çalışan azərbaycanlılar əsrlər boyu azad fikir, sərbəst düşüncə naminə mübarizə aparmış, demokratik ideallara sadıq olmuşlar.

Söz və mətbuat azadlığı hər bir cəmiyyətdə aşkarlıq, hesabatlılıq və siyasi plüralizm prinsiplərinin təminatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, demokratik inkişafı şərtləndirən mühüm amillərdən sayılır.

XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Bakıda çap olunan "Kaspi", "Ziyyə-Qafqaziyyə", "Kəşkül", "Şərqi-Rus", "Bakinski listok", "Bakinskiyə izvestiya", "Vozrojdeniye", "Hümmət", "Həyat", "Füyuzat", "Təzə həyat", "Şəlalə", "Açıq söz", "Dirilik", "Dəvət-Qoç" qəzetləri, habelə "Molla Nəsrəddin" jurnalı da Azərbaycanda müstəqqi mətbuat ənənələrinin formalaşmasında, azad sözün, müstəqil düşüncənin inkişafında mühüm rol oynamışdır [5, s.28].

Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, milli istiqlal kitabı olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı və cəmi bir neçə mətbuat orqanı istisna olmaqla XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mətbuat orqanlarının əksəriyyətinin arxasında məşhur Bakı sərmayədarları, yaxud da müəyyən ictimai qurumlar və partiyalar dayanır. Buna baxmayaraq, həmin mətbuat orqanları yeni əsrin ab-havasına uyğun olaraq ümumi ictimai fikir, milli düşüncəni ifadə etməyə çalışmış, sərbəst mövqe nümayiş etdirə bilmişdir. Bütün bunlar ümumiyyətlə cəmiyyət həyatında demokratik proseslərin mətbuatda əks etdirilməsinə və milli ideyaların ön cəbhəyə çəkilməsinə öz töhvəsini vermişdir.

Xalqın mənəvi qüvvət və qüdrət, yaşamaq və yaratmaq əzmi, birlik və vəhdət, cəsarət və inamı birinci növbədə imtahan günlərində, ölüm və ya olum meydanlarında aşkara çıxır. Tək-tək insanlar kimi, bəzən xalqlar da imtahan verməli olurlar, tarix qarşısında, qoyub getdikləri torpaq və gələcək nəsil qarşısında ən böyük qəhrəmanlıq tarixi imtahandan müzəffər çıxmaqdır.

Rus imperiyasının yardımı ilə erməni millətçilərinin Azərbaycanda törətdiyi müsibətləri göstərən yazılar elə bil bu gün bizim qarşımızda ayna tutur. Ermənilərin bugünkü iddialarının əsas məqsədini açıqlamaq üçün haqlı olaraq müxtəlif tarixə üz tutur: "Əkinçi", "İrşad", "Açıq söz", "Tərəqqi" kimi qəzetlərdə çap olunan yazılarla bizi erməni fitnəsinin tarixi köklərini anlamağa və bunları təhlildən keçirməyə çağırır.

SSRİ-nin mövcudluğu illərində senzura daha da möhkəmlənmiş, mətbuatın müstəqilliyi şərti xarakter daşımışdır. 1922-ci ildə ədəbiyyat və nəşriyyat üzərində senzura rolunu oynayan Dövlət Sirlərini Mühafizə edən Baş İdarə yaranmış, 1933-cü ildən ona mətbuatda hərbi və dövlət sirlərini qorumaq səlahiyyəti də verilmişdir [8, s.546].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az bir vaxtda parlamenti, hökuməti, ordu-su, gömrük və hüquq mühafizə orqanları olan, dövlət rəmzlərinə malik, vətəndaş hüquqlarını hər şeydən uca tutan demokratik, dünyəvi və unitar dövlətə çevrildi. Bu, XX əsrin əvvəllərində yalnız hərbi-feodal rejimlərinin hökm sürdüyü Şərqdə əsl fenomen idi. O dövrün ən müstəqqi mətbu orqanlarından biri sayılan "İstiqlal" qəzetinin başlığında böyük türk şairi Tofiq Fikrətin epigrafi kimi verilmiş məşhur "Millət yoludur, haqq yoludur tutduğumuz yol. Ey haqq! Yaşa, ey sevgili millət, yaşa, var ol!" misraları AXC-nin məram və niyyətini çox gözəl

əks etdirirdi. Amalı millət yolu, haqq yolu olan AXC yarandığı ilk gündən "türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" şüarını rəhbər tutaraq həyatın bütün sahələrində, xüsusən xalq maarifi və mədəniyyət sahələrində geniş islahatlara başladı.

İctimai-siyasi fikir tariximizdə Y.V.Çəmənzəminlinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Sosial ədalətin qorunması, insanların asudə, firavan yaşayışının təminində hərtərəfli düzgün siyasət yeridən milli idarənin olmasını, torpağımıza, xalqımıza söykənməyi başlıca amil kimi şərtləndirən müasirlik, bərabərlik, ədalət və s. humanizm prinsipləri həyatımız və milli mənafeyimiz üçün zəngin ideya mənbələrini mətbuatda işıqlandırmışdır. Çarizmin qatı millətçilik və zülmü şəraitində xalqı milli özünədərk istiqamətində maarifləndirib tərbiyə etmək əlbəttə, olduqca çətin və mürəkkəb bir iş olub böyük cəsarət və fədakarlıq tələb edirdi. Bütün bunlara baxmayaraq Çəmənzəminli həmin işdən əsla çəkinməmiş, bütün var-qüvvəsini səfərbər etmişdi. Onun "Azərbaycan" qəzetində çap etdirdiyi məqalələri məhz bu səpkidən olan məqalələrdi [9].

Bir sözlə, XX əsrin əvvəllərində millət və milli vətən azadlığı ideyalarının üstünlük təşkil etməsi Azərbaycanda yalnız dövlətçilik deyil, həm də vətəncilik nəzəriyyəsinin inkişafı üçün örnək olmuşdur. Heydər Əliyev bu təsirin sosial mahiyyətini düzgün qiymətləndirərək, qeyd edir ki, "XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri dünyada yeni münasibətlərin bərqərar olduğu bir dövr kimi Azərbaycan xalqının həyatının bütün sahələrində öz təsirini göstərmişdir". Şübhəsiz ki, həmin dövrdə Azərbaycan xalqının dünyagörüşündə, mənlilik şüurunda həmin hadisələr barədə düşüncələr az təsir göstərməmişdir. Milli mətbuatda şərhini tapan maarifçilik ideyalarında milli dövlətçilik haqqında düşüncələr, ziyalıların məfkurəsində dövlətçilik fikirləri üstünlük təşkil edirdi.

XX əsrin əvvəllərində isə Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nəmanzadə, Üzeyir Hacıbəyli və digər ziyalılarımız bu ənənəni davam etdirərək "Şərqi-Rus", "Həyat", "Açıq söz", "Molla Nəsrəddin" və digər məşhur mətbu orqanlarımızı yaratmaqla artıq möhkəmlənməkdə olan milli şüuru dövlətçilik şüuruna yüksəldə bildilər. Məhz bu insanların fədakarlığı və əzmkarlığı sayəsində Azərbaycan milli şüuru elə yeni dövrün başlanğıcında özünün intibah mərhələsinə yüksəldi və tarixdə ilk türk cümhuriyyətini – azad insan və demokratik cəmiyyət nümunəsini yarada bildi. Mövcud olduğu qısa zaman kəsiyində "İnsanlara hürriyyət, Millətlərə istiqlal" bəyan etmiş ilk milli Cümhuriyyətimizdə milli mətbuatımız azadlıq coşqusu ilə yüksəldi, böyüdü və gənc dövlətdə sürətli quruculuq və yaradıcılıq marafonuna əvəzsiz töhfələr verdi. 1920-ci ildə müstəqilliyimizə son qoyan imperiya milli mətbuatımızın da müstəqilliyinə son qoydu. İmperiya nəzarəti altında yaranan yeni sovet mətbuatı isə yalnız bolşevik ideologiyasının imkan verdiyi özünəməxsus formatda mövcud ola bilərdi. Buna baxmayaraq, milli mətbuatımız mübarizə yolundan dönmədi. İctimai-siyasi hadisələrə obyektiv münasibət bildirməyin mümkün olmadığı ən çətin zamanlarda belə milli mətbuatımız öz səylərini əhalinin savadlanması,

milli mədəni dəyərlərimizin qorunması və ən başlıcası isə doğma ana dilimizin ədəbi dil kimi təkmilləşməsi işinə yönəltdi. Milli-mədəni sərvətlərimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanmasına misilsiz xidmətlər göstərdi [1].

İctimai-siyasi fikir tariximizdə mütəfəkkirlərin ilk dəfə olaraq “millətin, xalqın xeyri üçün lazım olan işləri konkret olaraq “milli məsələ” ifadəsini tam kəskinliyi ilə ortaya qoymuşlar.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının milli özünədərkinə müxtəlif ictimai-siyasi, mənəvi-psixoloji də s. amillərin güclü təsiri olmuşdur. Müstəmləkə rejimi şəraitində həlli heç də asan olmayan problemlərin sırasında xalq təhsili, milli dil və mətbuat, milli-mədəni tərəqqi, milli özünüdərk, şəxsiyyət və fikir azadlığı və s. ön planda duran məsələlərdən idi.

Jurnalistlər və ən başlıcası oxucular yaradıcı axtarış, fikir azadlığı, müzakirə və mübahisə etmək hüququ əldə etdilər. Və nəticə olaraq uzun müddət qadağa qoyulan, hökumət əleyhinə mövzular hesab edilən mövzular işıqlandırıldı. Lakin avtoritar sistemdə həqiqət və ədalət axtarışı jurnalistləri əsas fəlakət mənbəyinə – dövlət quruculuğu, cəmiyyətdə dəyərlər sistemi, onun üzvlərinin ikiüzlüklüyü və açıq yalanlara gətirib çıxarmaya bilməzdi. Bu cür təhlükəli həddə çatın “Molodyojka” dayanmadı və heç kimin hec zaman özünə rəva görmədiyini o, özünə rəva gördü – komsomolun mərkəzi orqanları və Azərbaycan KP MK rəhbərləri daxil olmaqla hakimiyyətin nüfuzunu şübhə altına almağa başladı. Bu, görünməmiş hal idi.

1917-ci il fevral inqilabından sonra “Bürhani-həqiqət” məcmuəsi “Hüriyyət, Müsavat, Ədalət” başlıqlı məqalə dərc edərək yazırdı ki, azadlığı qazanmaq nə qədər çətindirsə, onu əldə saxlamaq ondan da çətinidir. Məcmuə azərbaycanlı seçiciləri seçki prosesinə ciddi yanaşmağa, öz aralarından layiqli nümayəndələr seçməyə çağırırdı.

Azərbaycanın mütərəqqi fikirli ziyalıları çarizmin mətbuata verdiyi güzəştlərdən yararlanaraq xalqın tərəqqisində mühüm rol oynayan sosial azadlıq məsələsini tez-tez gündəmə gətirirdilər [11].

Ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələri geniş və ətraflı əks etdirməyə çalışan Azərbaycan mətbuatı müasir dövrün keyfiyyətə yeni, aktual məsələlərini, milli şüur və milli azadlıq ideyalarını təbliğ etməklə yanaşı, özü də forma və məzmunca dəyişir və yeniləşirdi. Milli mətbuat səhifələrində yeni tənqidi və düşüncə tərzinə malik qələm sahibləri, M.Rəsulzadə, Ə.Topçubaşov, Ə.Hüseynzadə. Ə.Ağaoğlu. S.Qənizadə, M.Hacinski, Ö.F.Nemənzadə, Ü.Hacıbəyli, Y.V.Çəmənzəminli, F.Ağazadə və başqaları öz məzmunlu məqalələri ilə çıxış edir və xalqın gələcək inkişaf yolunu müəyyənləşdirməyə çalışırdılar.

Azərbaycanda KİV-in hüquqi bazasının yaradılması prosesi də Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ilə başladı. Demokratik prinsiplər üzərində qurulan AXC müstəqil və azad jurnalistikanın zəruriliyini anlayaraq bir sıra qanun və sərəncamlar qəbul etdi. Bu dövründə mətbuat sahəsində əldə edilən ən böyük uğur 1919-cu il oktyabrın 30-da qəbul olunan “Mətbuat haqqında

Nizamnamə"dir. «Mətbuat haqqında Nizamnamə» qısa müddətdə (27 aprel 1920) olsa belə, Azərbaycan jurnalistikasının inkişafına güclü təkan vermiş, milli mətbuat tarixində silinməz bir iz qoymuşdu. Müasir dövrümüzdə KİV sahəsində qəbul olunan qanunvericilik aktlarında da bu iz hiss olunmaqdadır. Sözsüz ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə senzuranın ləğvi də bu inkişafı sürətləndirmişdi. 1918-ci il noyabrın 9-da qəbul edilən bu sərəncam ölkədə azad mətbuata yol açdı.

Bu gün Azərbaycan söz və fikir azadlığının tam bərqərar olduğu, hər bir vətəndaşın istənilən mətbuat orqanına maneəsiz çıxışının təmin olunduğu bir məkandır. Yerli-yersiz ölkəmizdə mətbuat azadlığının mövcudluğuna kölgə salmaq istəyən bəzi beynəlxalq təşkilatların vaxtaşırı hücumları da məhz bu məqsədə xidmət edir. Lakin belə cəhdlərin əvvəl-axır uğursuzluğa məhkum olacağı artıq heç kimdə şübhə doğurmur. Çünki ötən illər ərzində Azərbaycanda dövlət-mətbuat-cəmiyyət üçbucağının elə bir konstruktiv konfigurasiyası formalaşmışdır ki, bu qarşılıqlı münasibətlər sistemində Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması, Azərbaycan xalqının mənafeyinin və milli maraqlarının müdafiə edilməsi bütün tərəflər üçün prioritet hesab olunur. Mövcud münasibətlər sistemi hər bir vətəndaşın fərdi maraqlarından, hüquq və vəzifələrindən başlayaraq dövlətin milli maraqlarına və vətəndaş qarşısında öhdəliklərinə qədər ictimai-siyasi həyatın bütün səviyyələrində qarşılıqlı etimadı özündə ehtiva edir. Məhz belə bir münasibətlər sistemi dövlət-cəmiyyət vəhdətinin təməlini təşkil edir. Dövlətlə xalq arasında hökm sürən vəhdət isə öz növbəsində Azərbaycan müstəqilliyini əbədi, dönməz və sarsılmaz edən başlıca amildir. Azad cəmiyyət və güclü dövlət tandeminin doğurduğu bu vəhdətin daha da möhkəmlənməsində milli mətbuatımızın rolu həlledicidir.

Elmira Nizami gızı Hasanova

**Principles of justice and humanism
in the press of Azerbaijan**

Abstract

The article also expressed his attitude about the political activity of press freedom in modern times against the state of democratic values, the society was clarified. Freedom of speech and press in the country in the first place, to express independent thought and opinion in the society, truth and openness to diversity allows to fulfill the dream of every human.

Key words: *freedom, democracy, political, press, news, history, struggle, independent.*

Эльмира Низами гызы Гасанова

Принципы справедливости и гуманизма
в прессе Азербайджана

Резюме

В статье также отмечается отношение к свободе выражения мнений, отражается политическая активность общества, выражая свою позицию в отношении демократических ценностей современности. Свобода слова и прессы во всех странах - это, прежде всего, стремление людей к самовыражению, позволяя разнообразие в раскрытии информации в обществе.

Ключевые слова: свобода, политика, прессы, демократия, информация, история, борьба, независимый.

ƏDƏBİYYAT

1. Feyziyev C. Milli mətbuatımız milli mübarizə tariximizdir: Məqalə // Mətbuat.az
2. İbrahimov Ə. Y.V.Çəmənzəminlinin fəlsəfi və sosial-siyasi görüşləri. Bakı, 2008, s.11, 39.
3. Hüseynov Ş. Mətbu irsimizdən səhifələr. – Bakı, 2007, 484 s.
4. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu... – Bakı: Elm, 2009.
5. Hüseynov Ş. "Azərbaycan" qəzetində parlament hesabatları və şərtləri (noyabr 1918- aprel 1920), 1999, II cild.
6. Quliyeva Q. İstiqlala gedən yolumuz 28 Maydan keçir: Məqalə // "Kaspi" qəzeti, 2015.
7. Rəsulzadə M. Azərbaycan Cümhuriyyəti. – Bakı: Elm, 1990.
8. Vəliyev Ş. Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatında araşdırmalar (2000-2010). – Bakı, 2011, 544 s.
9. Həbibbəyli İ. Müstəqil Azərbaycanın "Azərbaycan"ı: Məqalə // Bakı, 2013.
10. "Azərbaycan" qəzeti, 1990.
11. "Azərbaycan" qəzeti, 1918-ci il 1, 3, 9 nömrələri.

Rəyçi: Aygün Əzimova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.